

Jolanta Józwiak <https://orcid.org/0000-0003-0884-821X>
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: jjozwiak@ukw.edu.pl

Dwutekst jako element kategorii radialnej przekładów wybranego tekstu

Streszczenie

W artykule zaprezentowano próbę zastosowania kognitywnej teorii prototypów w badaniach przekładoznawczych na poziomie makrojednostki, jaką stanowi dwutekst, czyli para tekstów: oryginał i przekład, postrzegane i rozpatrywane łącznie.

Zgodnie z takim ujęciem zaproponowano trzy modele teoretyczne kategorii przekładów wybranego tekstu. Oprócz modelu ogólnego przedstawiono również kategorię z przekładem prototypowym oraz kategorię z modelem mentalnym przekładu jako elementami pary dwutekstów, znajdujących się w centrum kategorii. Centralno-peryferyjna struktura kategorii pozwala zwizualizować stopień przybliżenia do ideału poszczególnych, realnych lub tylko potencjalnych dwutekstów. Modele mogłyby również być przydatne w odnalezieniu odpowiedzi na pytanie, dlaczego w ocenie odbiorców właśnie ten, a nie inny przekład utworu zyskał uznanie lub stracił status albo przy ocenie wariantów przekładowych w seriach przekładowych.

Słowa kluczowe: dwutekst, teoria prototypów, przekład, kognitywny model kategoryzacyjny, kategoria radialna

Wiek XX przyniósł krytykę klasycznej teorii kategoryzacji, pozwalającej na definiowanie pojęć za pomocą warunków koniecznych i wystarczających. Jako alternatywa została zaproponowana teoria kategoryzacji przez prototyp, wywodząca się z serii eksperymentów psychologicznych, zapoczątkowanych przez Eleanor Rosch (1978/2007) i poświęconych właśnie metodom kategoryzowania. Uwzględniając w eksperymentach ludzkie zdolności kognitywne, percepcyjne, zdolność do konstruowania obrazów mentalnych oraz procesy uczenia się, badaczka wykazała subiektywność w procesach tworzenia kategorii, nieostrość granic kategorii, a ponadto stopniowalny charakter przynależności elementów do

kategorii, czyli istnienie w świadomości uczestników eksperymentów lepszych i gorszych przedstawicieli kategorii. Wyniki badań E. Rosch okazały się istotne i inspirujące. W kolejnych latach analizy były kontynuowane przez wielu innych badaczy, w których kręgu zainteresowań znajdowały się procesy poznawcze człowieka, również w perspektywie ich związków z językiem.

W związku z szerokim spektrum badań teoria prototypów okazała się propozycją niejednorodną. Georges Kleiber przedstawił w swojej pracy ogólny podział na standardową i rozszerzoną wersję teorii prototypów. Zgodnie z założeniami standardowej wersji teorii prototyp interpretowany jest jako zbiór najbardziej typowych dla danej kategorii cech lub jako najlepszy przedstawiciel kategorii. Jak skonstruował G. Kleiber (2003: 65), prototyp stanowi centrum kategorii, ponieważ pokrywanie się cech jest w nim największe, natomiast na peryferiach kategorii znajdują się okazy marginalne, które dzielą z prototypem najmniej atrybutów typowych. Z kolei w wersji rozszerzonej uwzględniane są nie tylko relacje z elementem centralnym, czyli prototypem, ale również relacje wewnątrz kategorii pomiędzy poszczególnymi jej elementami, które powiązane są ze sobą na zasadzie podobieństwa rodzinnego w ujęciu Wittgensteina (Kleiber, 2003: 165). Obie wersje teorii prototypów mogą być potencjalnie wykorzystane w analizach przekładoznawczych.

W pierwszej części przemyśleń, dotyczących możliwości zastosowania kognitywnej teorii prototypów w analizie oryginału i przekładu, zaproponowałam kilka modeli utworzenia kategorii przekładów wybranego tekstu z różnymi elementami w centrum kategorii radialnej (por. Józwiak, 2022).

Punktem wyjścia dociekań stało się pytanie, czy w centrum kategorii radialnej można umieścić oryginał, który niewątpliwie dla tłumacza jest tekstem wzorcowym, bez którego przekład nie może powstać. Kontynuując rozważania, można przypomnieć wypowiedź S. Barańczaka (1974) w odniesieniu do przekładu artystycznego o tym, że przekład jest tekstem „samoistnym” i „związanym” jednocześnie. Należy zaznaczyć, że ma to szczególne znaczenie w niniejszych rozważaniach, w których odwołujemy się do terminu *dwutekst*. Związek przekładu z oryginałem nie budził wątpliwości przekładoznawców, chociaż różni badacze podkreślali w analizach różnorodne aspekty tej relacji. Z perspektywy możliwości zastosowania struktury kategorii radialnej oraz obecności w jej przestrzeni kilku przekładów wybranego tekstu warto uwzględnić również taki aspekt tej relacji jak intertekstualność. Należałoby przy tym odwołać się do szeroko pojmowanej intertekstualności w ujęciu Bożeny Tokarz. W rozważaniach dotyczących wielokulturowości przekładu, jego recepcji w kulturze przyjmującej oraz dialogu międzykulturowego, który ma miejsce w przestrzeni tekstu przekładu, badaczka stwierdziła, że „[i]ntertekstualność przekładu jest więc zjawiskiem złożonym: określają ją relacje wewnątrztekstowe (z oryginałem, z literaturą rodzimą, a także tłumaczoną) oraz relacje zewnętrzne z innymi tekstami kultury” (Tokarz, 2011: 19). Wszystkie te czynniki wpływają zarówno na interpretację, jak i całościowy odbiór przekładu przez czytelników w określonym momencie historycznym.

Pomimo niepodważalnych związków przekładu z oryginałem umieszczenie oryginału w centrum kategorii radialnej przekładów okazało się nieuzasadnione ze względu na konieczność zachowania równoważności elementów kategorii, a tego wymogu oryginał i przekład nie spełniają, ponieważ są sporządzone w różnych językach, przez różne osoby:

autora i tłumacza, a także skierowane do odbiorców z różnych kręgów kulturowych. W związku z tym na poziomie makrojednostek tłumaczeniowych, jakimi są tekst oryginału i tekst przekładu, powstała potrzeba zaproponowania innego prototypu w centralno-peryferyjnej strukturze kategorii, który nie tylko pozwoliłby na ewaluację poszczególnych przekładów wybranego tekstu, ale również na wyjaśnienie przyczyn zróżnicowanej oceny dokonań translatorskich (por. Józwiak, 2022).

W prezentowanym artykule chciałabym przedstawić kolejne **trzy** modele kategorii przekładów, bazując na największej możliwej jednostce, jaką stanowi dwutekst, a więc para oryginał–przekład. W analizach przekładoznawczych tekst przekładu zawsze podlega ewaluacji w odniesieniu do tekstu oryginału, a koncepcja dwutekstu pozwala wysunąć ten związek na pierwszy plan.

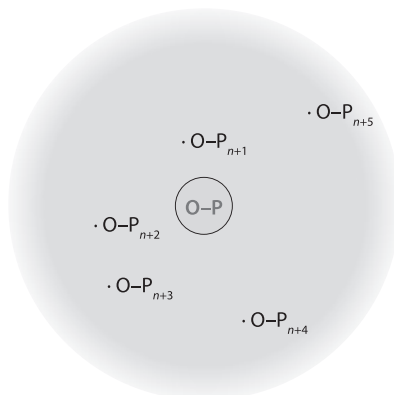
Pojęcie dwutekstu zostało wprowadzone do językoznawstwa w latach 90. XX wieku przez Jana Wawrzyńczyka w kontekście wykorzystania przekładów literackich do tworzenia słowników. Zgodnie z określeniem Wojciecha Chlebdy dwutekst to „oryginał jakiegoś dzieła i jego przekład wzięte jako całość i traktowane jako potencjalne źródło par przekładowych” (Chlebda, 2011: 27). Do tej definicji przychyliła się Roman Lewicki, uznając za dwutekst „dwa powiązane ze sobą teksty: tekst podlegający tłumaczeniu, czyli oryginał, oraz tekst będący produktem tego tłumaczenia, czyli przekład” (Lewicki, 2017: 67) i, co bardzo istotne, „rozpatrywane łącznie” (Lewicki, 2017: 335). Z perspektywy badawczej wymóg jednoczesnego badania tekstów jest bardzo istotny.

Z kolei Daniel Borysowski wyróżnił dodatkowo dwutekst potencjalny i dwutekst realny (konkretny). Dwutekst potencjalny to „para tekstów «oryginał + jego przekład», które istnieją w pewnym sensie niezależnie od siebie, tzn. fizycznie ze sobą nie sąsiadują”. Natomiast o dwutekście realnym mówimy, gdy taka para tekstów poddawana jest określonej analizie, czyli stają się nim dopiero w rękach badacza (Borysowski, 2018: 19). D. Borysowski zwraca też uwagę na wyróżniony przez Dariusza Bralewskiego aspekt analizy dwutekstu, jakim jest jego „rozdzielczość”, a więc poziom organizacji tekstów składowych, „na jakim dokonuje się wzajemnego przyporządkowania ich fragmentów”. Wyższe poziomy związane są z analizą makrostruktury, organizacji, aspektami formalno-technicznymi budowy danego dwutekstu, natomiast na niższych poziomach mamy do czynienia z konkretnym rozczłonkowaniem danego tekstu i zależnościami dotyczącymi pozyskanych elementów: akapitów, zdań, wyrazów czy nawet morfemów (Bralewski, 2012: 36, cyt. za: Borysowski, 2018: 58–59).

A zatem w jednej z opcji modelu przekładów wybranego utworu w centrum kategorii radialnej można umieścić jednocześnie oryginał i przekład w celu zaznaczenia relacji pomiędzy nimi. Oczywiście, w przestrzeni kategorii również będą wtedy znajdowały się dwuteksty, co zapewni równoważność elementów tworzących kategorię. Gdy w centrum kategorii zostaje umieszczona para oryginał–przekład, to aby zapewnić powiązania innych elementów kategorii z centrum, należy pamiętać, że powinien to być przekład odpowiadający pewnym kryteriom, które nie zawsze są łatwe do określenia ze względu na różnorodność podejść badawczych.

Prezentowany poniżej pierwszy model ma na celu ogólne przedstawienie relacji między poszczególnymi elementami kategorii.

Model D1. Dwutekst oryginal–przekład jako centrum kategorii

Źródło: opracowanie własne.

O-P – dwutekst: oryginał i przekład, czyli teoretycznie/praktycznie istniejąca para oryginał–przekład. Obecność przekładu P w jądrze kategorii zakłada istnienie takiego tekstu w kulturze docelowej, który w opinii odbiorców najlepiej oddaje właściwości oryginału, cieszy się najlepszą opinią wśród czytelników i może służyć za wzorzec w odniesieniu do pozostałych. Przekład P w rozważaniach teoretycznych może też tylko symbolizować możliwość istnienia przekładu o podanych właściwościach.

P_{n+1} , P_{n+2} , P_{n+3} , P_{n+4} , P_{n+5} , $P_{n+...}$ – przekłady sporządzone przez kolejnych tłumaczy: nr 1, nr 2, nr 3, nr 4, nr 5, nr ...

$O-P_{n+1}$, $O-P_{n+2}$, $O-P_{n+3}$, $O-P_{n+4}$, $O-P_{n+5}$, $O-P_{n+...}$ – dwuteksty: oryginał i przekłady sporządzone przez kolejnych tłumaczy: nr 1, nr 2, nr 3, nr 4, nr 5, nr ...

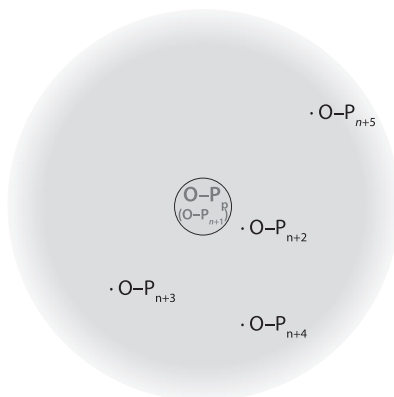
W modelu ogólnym najważniejsze jest samo zaznaczenie w centrum kategorii relacji oryginału i przekładu, a nie ustalenie, który z funkcjonujących w kulturze docelowej przekładów najlepiej oddaje zamierzenia autora oryginału i właściwości tekstu wyjściowego. Natomiast różny stopień oddalenia elementów kategorii od centrum kategorii odzwierciedla stopień przybliżenia do ideału poszczególnych, realnych lub w rozpatrywanym modelu ogólnym nawet potencjalnych dwutekstów.

Oczywiście, odrębnym zagadnieniem jest ocena jakości procesu tłumaczenia i ewaluacji tekstu przekładu. Na przestrzeni wieków stosowano różne sposoby oceny działalności tłumaczeniowej. Niektóre z tych metod przybliżyła przykładowo Juliane House (2015) w jednej ze swoich publikacji. Badaczka wspomina o metodach bazujących na reakcji odbiorców, behawioryzmie, metodzie funkcjonalnej oraz metodach opierających się na tekście i dyskursie, w tym o opisowych badaniach tłumaczenia czy o metodach lingwistycznych, przedstawiając również własny pragmatyczno-funkcjonalny model oceny tłumaczenia, a także istotne różnice pomiędzy analizą językową a oceną społeczną tłumaczenia. Krótkie odniesienie się do najważniejszych kwestii, dotyczących oceny tłumaczenia, wykracza poza ramy niniejszych rozważań, chociażby ze względu na konieczność przyjęcia określenia takiego pojęcia jak ekwiwalencja oraz sformułowania kryteriów oceny przekładu.

W związku z powyższym przejdziemy do dalszych propozycji zbudowania kategorii przekładów tekstu oryginału w oparciu o dwuteksty.

Oprócz przedstawionego modelu ogólnego możliwa jest wersja bardziej skonkretyzowana: oryginał i przekład uznany za prototypowy, czyli dwutekst O–P_p, oraz wersja abstrakcyjna, czyli dwutekst O–MMT (oryginał i model mentalny przekładu oryginału) jako centralne elementy kategorii.

Model D2. Dwutekst oryginał–przekład prototypowy jako centrum kategorii

Źródło: opracowanie własne.

O–P_p (O–P_{n+1}) – dwutekst: oryginał i przekład prototypowy, uznawany w kulturze docelowej za najlepszy; w tym konkretnym przypadku przekład P_{n+1}, który osiągnął status przekładu kanonicznego, co pozwala traktować go jako prototypowy P_p.

P_{n+1}, P_{n+2}, P_{n+3}, P_{n+4}, P_{n+5}, P_{n+...} – przekłady sporządzone przez kolejnych tłumaczy: nr 1, nr 2, nr 3, nr 4, nr 5, nr ...

O–P_{n+1}, O–P_{n+2}, O–P_{n+3}, O–P_{n+4}, O–P_{n+5}, O–P_{n+...} – dwuteksty: oryginał i przekłady sporządzone przez kolejnych tłumaczy: nr 1, nr 2, nr 3, nr 4, nr 5, nr ...

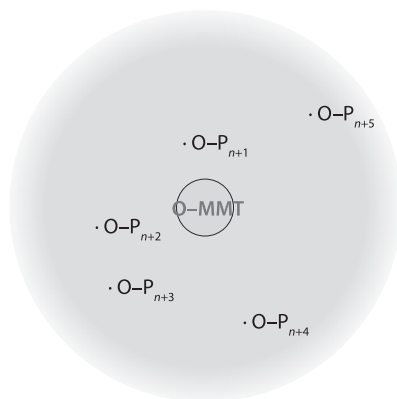
Obecność przekładu prototypowego w centrum kategorii przekładów wybranego tekstu (model D2) wiąże się bezpośrednio z faktem ewaluacji jednego z istniejących przekładów jako najlepszego, który traktowany jest w kulturze przyjmującej jako kanoniczny. Warto zaznaczyć, że potencjalny przekład, i w konsekwencji potencjalny dwutekst (w rozumieniu D. Borysowskiego), nie może zostać postawiony w centrum kategorii, ponieważ nie miał możliwości być poddany ocenie/ewaluacji przez szersze grono odbiorców.

W przypadku przekładu prototypowego wymagana jest materialna równoważność elementów kategorii, ponieważ w ramach ludzkiego poznania musi zostać dokonana ocena, wymagająca porównania co najmniej dwóch elementów. Ostatnia uwaga jest racjonalna właśnie w odniesieniu do modelu z przekładem prototypowym P_p, ponieważ w określonym momencie czasowym, do którego odnosimy się, kwalifikując jeden z przekładów jako kanoniczny, ewaluacji przez krytyków i odbiorców podlegają teksty przekładów realnie istniejące. Trzeba również zaznaczyć, że zmiana w centrum kategorii,

czyli zmiana wzorca, może wpłynąć na dynamikę elementów w całej kategorii, na ocenę poszczególnych przykładów w odniesieniu do prototypu, co oddaje zmiana położenia poszczególnych elementów w przestrzeni kategorii.

W wypadku kolejnego modelu kategorii można powrócić do przykładowego, pierwszego rozkładu elementów w przestrzeni otaczającej centrum.

Model D3. Dwutekst oryginal–model mentalny tłumaczenia/przekładu oryginału jako centrum kategorii

Źródło: opracowanie własne.

O–MMT – dwutekst: oryginał i model mentalny tłumaczenia/przekładu oryginału.

P_{n+1} , P_{n+2} , P_{n+3} , P_{n+4} , P_{n+5} , $P_{n+...}$ – przekłady sporządzone przez kolejnych tłumaczy: nr 1, nr 2, nr 3, nr 4, nr 5, nr ...

O–P_{n+1}, O–P_{n+2}, O–P_{n+3}, O–P_{n+4}, O–P_{n+5}, O–P_{n+...} – dwuteksty: oryginał i przekłady sporządzone przez kolejnych tłumaczy: nr 1, nr 2, nr 3, nr 4, nr 5, nr ...

W modelu z mentalnym obrazem przekładu MMT mamy do czynienia z ujęciem bardziej abstrakcyjnym. Ewaluacja ma charakter jednostkowy, indywidualny, a nie jak w wypadku przekładu kanonicznego (prototypowego) jest pewną średnią, wynikającą z wielu ocen. Subiektywny charakter ewaluacji przez pojedynczego krytyka (ewentualnie czytelnika) powoduje, że w umyśle takiego odbiorcy porównywane są warianty przekładowe: mające wykładnik eksplicytny (warianty tekstowe) oraz pozbawione takiego wykładnika (przynajmniej w większości wypadków), czyli mające charakter implicytny (wyobrażeniowy). Fakultatywna obecność terminów *tłumaczenie* i *przekład* w nazwie modelu D3 nie jest przypadkowa. Wynika z tego, że mentalne modelowanie może dotyczyć samego procesu podejścia do przekazu właściwości jednostki tłumaczeniowej, czyli tłumaczenia, lub konkretnego wyobrażenia o konkretnej postaci odpowiednika, czyli wyniku takiego procesu – przekładu.

Etap mentalnego modelowania tłumaczenia (w wyniku którego powstaje mentalny model przekładu MMT) można uznać za wcześniejszy etap i składową opinię na temat przekładu, który w późniejszym czasie może (ale nie musi) zostać potraktowany jako

prototypowy. Opinie mogą mieć charakter ogólny i/lub szczegółowy, profesjonalny i nieprofesjonalny, mogą być zmienne w czasie (nawet u jednego i tego samego odbiorcy), są bowiem zależne od przyjętych kryteriów, od doświadczeń czy preferencji literackich odbiorcy, znajomości zagadnień teoretycznych oraz rozwiązań praktycznych, a także od wielu innych czynników, związanych z wiedzą kognitywną i doświadczeniami odbiorców.

Wprowadzenie MMT do rozważań o relacji oryginał–przekład można powiązać z krytyczną wypowiedzią E. Balcerzana odnośnie do „wzoru tłumacza idealnego”. Badacz pisze o indywidualnych wyborach, decyzjach w następujący sposób:

[...] w praktyce przekładowej owa „odtrącona” prywatność tłumacza, czyli jego indywidualność – tak czy inaczej dochodzi do głosu; jej osobliwe racje, anomalia czy wręcz samowole stają się tym dokładniej widoczne, im więcej w czyichś wyborach translatorskich jest prywatności właśnie; więcej przygody niż subordynacji; więcej radości niż posłuszeństwa; więcej irracjonalnych zachwyków i subiektywnych zniechęceń niż wydawniczych zamówień i determinant rynkowych (Balcerzan, 2009: 147).

Nie zapominając o tym, że powyższe stwierdzenia prezentowane były w kontekście przekładu artystycznego, należy dostrzec w tym fragmencie niezwykle subiektywny charakter procesów mentalnych wpływających na proces tłumaczenia i kształt tekstu przekładu. Nieuchronnie wpływa to również na ewaluację tekstu w kulturze docelowej, i to nie tylko tę dokonywaną przez teoretyków i krytyków przekładu, ale także, a może przede wszystkim, na tę, której dokonują sami czytelnicy. Obraz mentalny przekładu/tłumaczenia u tłumacza przybiera jedną z możliwych form materialnej realizacji w postaci tekstu przekładu. U krytyka (oraz u części czytelników) pozostaje w formie mentalnej, ale ma wpływ na ocenę i stanowi swoistą podstawę porównania, mimo że nie znajduje odzwierciedlenia w postaci tekstu, pozostając zwykle w formie wyobrażenia o rozwiązaniu przekładowym.

Wszystkie zabiegi translatorskie związane są z interpretacją tekstu wyjściowego i wydobyciem z materii tekstowej oryginału jego sensu oraz przekazywaniem wszelkich aspektów sensu za pomocą dostępnych środków języka przekładu. Te sekwencje znajdują odbicie w kolejnych operacjach procesu przekładu, określonych przykładowo przez A. Pisarską i T. Tomaszewicz jako rozumienie, dewerbalizacja i reekspresja (1998). Bożena Tokarz podkreśla jednak złożoność procesu odczytywania i przekazywania sensu:

Nie wystarczy rozumienie sensu jako syntezy treści i formy, wymaga ono uświadomienia jego wieloaspektowości. Wieloznaczność i tym samym uniwersalność literatury przeczy jednoznacznemu rozumieniu sensu, który wskazuje na centrum ideowo-mentalne za pośrednictwem wielokierunkowych semantycznie nośników językowych. Niemożliwa jest jedna interpretacja z uwagi na wewnętrzną dynamikę utworu, a także z powodu zmieniających się przesłanek odbioru, takich jak: cywilizacja, wiedza, techniki percepcji. Determinanty te dotyczą zarówno literatury oryginalnej, jak i przekładanej, przy czym ich widoczność jest ostrzejsza w przekładzie, tym samym wzbudza więcej emocji i ludzi wolnością jego sprawcę (Tokarz, 2015: 74).

W umyśle tłumacza (w przestrzeni mentalnej tłumacza) powstaje pewien obraz mentalny przekładu, który znajduje odzwierciedlenie w formie materialnej w postaci ostatecznego kształtu tekstu przekładu. W przestrzeni kategorii radialnej wybranego utworu znajdują

się różne realizacje przekazu sensów tekstu, czyli przekłady sporządzone przez różnych tłumaczy, które podlegają ewaluacji zarówno przez krytyków, jak i przez czytelników. Często jest ich kilka, a potencjalnie może być ich tyle samo, co odczytań, interpretacji tekstu przez odbiorców, chociaż oczywiście tylko niektóre z nich podlegają ewaluacji i są obiektami analiz przekładoznawczych. Jak zauważa B. Tokarz (2015: 75), „Niewspółmierność tekstu wobec przestrzeni mentalnej, którą konceptualizuje, sprawia, że w celu lepszego porozumienia powstają serie przekładów”, a ich porównywanie prowadzi do „ujawniania bogactwa mentalnego sygnowanego przez oryginał”.

Wydaje się, że przedstawione modele mogą stać się efektywnym narzędziem operacjonalizacji oceny przekładu, pomóc w porównywaniu przekładów oraz w określaniu perspektywy analiz przekładoznawczych (spośród wielu możliwych). Zmiana prototypu w centrum kategorii niejako automatycznie wpływa na sposób wnioskowania ze względu na zmianę punktu odniesienia. Modele można również wykorzystać do przedstawienia złożonych relacji pomiędzy elementami wewnątrz kategorii.

W celu praktycznego zastosowania modeli teoretycznych należałoby oczywiście określić dla poszczególnych analiz parametry oceny przekładu. Wtedy przedstawione modele mogłyby przykładowo ułatwić znalezienie odpowiedzi na pytanie, dlaczego w ocenie odbiorców właśnie ten, a nie inny przekład utworu zyskał uznanie albo dlaczego przekład utworu, uważany za najlepszy, stracił na przestrzeni lat status przekładu prototypowego na rzecz innego przekładu. Z kolei na poziomie mikrojednostek przekładowych można byłoby rozpatrywać zalety i wady doboru odpowiedników jednostek oryginału przez poszczególnych tłumaczy, zwłaszcza w seriach przekładowych, co jednak będzie przedmiotem oddzielnych rozważań.

Bibliografia

- Balcerzan E. (2009), *Tłumaczenie jako „wojna światów”*. W kręgu translatoologii i komparatystyki, Poznań.
- Barańczak S. (1974), *Przekład artystyczny jako „samoistny” i „związany” obiekt interpretacji (na przykładzie niektórych polskich tłumaczeń Gottfrieda Benn)*, [w:] J. Baluch (red.), *Z teorii i historii przekładu artystycznego*, Kraków, s. 47–74.
- Borysowski D. (2018), *Dwutekst i wielotekst a problemy leksykografii przekładowej*, niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Opolski, <https://repo.uni.opole.pl/info/phd/UO56e1ce5eaaf4436fb50c4d8e9f2727d3/Szczeg%25C3%25B3%25C5%2582y+rekordu+%25E2%2580%2593+Dwutekst+i+wielotekst+a+problemy+leksykografii+przek%25C5%2582adowej+%25E2%2580%2593+Uniwersytet+Opolski?r=phd&ps=20&lang=pl&pn=1&cid=135363> [dostęp: 29.11.2023].
- Chlebda W. (2011), *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem a tekstami*, [w:] W. Chlebda (red.), *Na tropach translatoologii. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, Opole, s. 21–43.
- House J. (2015), *Ocena jakości tłumaczenia. Opis językowy a ocena społeczna*, tłum. I. Wójtowicz, http://mlingua.pl/pol/czytelnia/teoria_tlumaczenia.ocena_jakosci_tlumaczenia_opis_jezykowy_a_ocena_spoleczna_juliane_house_a.519.p.0.html [dostęp: 30.08.2022].

Józwiak J. (2022), *Różne wymiary prototypów w analizie oryginału i przekładu*, „Heteroglossia – studia kulturoznawczo-filologiczne”, nr 13, s. 179–194, <https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr13.art10>

Kleiber G. (2003), *Semantyka prototypu. Kategorie i znaczenie leksykalne*, tłum. B. Ligara, Kraków.

Lewicki R. (2017), *Zagadnienia lingwistyki przekładu*, Lublin.

Pisarska A., Tomaszewicz T. (1998), *Współczesne tendencje przekładoznawcze*, Poznań.

Rosch E. (2007), *Zasady kategoryzacji*, [w:] Z. Chlewiński (red.), *Psychologia poznawcza w trzech ostatnich dekadach XX wieku*, Gdańsk, s. 409–430.

Tokarz B. (2011), *Zamiast wstępu*, „Przekłady Literatur Słowiańskich”, nr 2/1, s. 13–21, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Przeklady_Literatur_Slowianskich/Przeklady_Literatur_Slowianskich-r2011-t2-n1/Przeklady_Literatur_Slowianskich-r2011-t2-n1-s13-21/Przeklady_Literatur_Slowianskich-r2011-t2-n1-s13-21.pdf [dostęp: 28.08.2022].

Tokarz B. (2015), *Perspektywa tekstowa i perspektywa kulturowa w przekładzie, czyli o kłopotach współistnienia*, „Przekłady Literatur Słowiańskich”, nr 6/1, s. 73–89, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Przeklady_Literatur_Slowianskich/Przeklady_Literatur_Slowianskich-r-2015-t6-n1/Przeklady_Literatur_Slowianskich-r2015-t6-n1-s73-89/Przeklady_Literatur_Slowianskich-r2015-t6-n1-s73-89.pdf [dostęp: 16.10.2022].

Abstract

Bitext as an element of the radial category of translations of the selected text

The paper presents an attempt to apply the cognitive theory of prototypes in translation studies at the level of a macro-unit, which is so called bitext, that is, a pair of texts: the original and the translation, viewed and taken together.

In accordance with this approach, three theoretical models of the category of translation of the selected text were proposed. In addition to the general model, a category with prototypical translation and a category with a mental model of translation as elements of bitexts, located at the center of the category, are also presented. The central-peripheral structure of the categories makes it possible to visualize the degree of approximation to the ideal of individual real or only potential bitexts. The models could also be useful in finding answers to the question of why, in the opinion of the audience, just this and not another translation of a work gained recognition or lost status, or in evaluating translation variants in translation series.

Keywords: bitext, prototype theory, translation, cognitive categorization model, radial category